

§ 5.

Discussio ultimae conditionis, quae ad restitutionis obligationem requiritur, sc. ut actio fuerit causa ex natura sua efficax seu, quae ex natura sua apta sit ad damnum producendum vel verum influxum in illud exercendum.

979 Nisi enim illud obtinuerit, damnum aut aliquid damni in actione non continebatur neque in ea praevideri potuit; quare damnum agentis aut involuntarium est, aut etsi volitum, tamen non-voluntarium, ac propterea *ut re existens* non imputabile, quantumvis aliquando imputari possit ac debeat ut animo desideratum. Quare:

1. qui exercuit actionem lege prohibitam atque eam exercendo involuntarie alteri damno fuit, a) non tenetur ad restitutionem, si ratio prohibitionis alia erat, quam periculum actionis illius; b) neque tenetur per se in foro conscientiae, si ratio quidem prohibitionis periculum fuit, attamen ille, qui actionem exercuit, omnem diligentiam adhibuit, ita ut censere debuerit periculum cessasse; c) tenetur vero ad restitutionem, qui in actione aut simpliciter prohibita aut sine certis cautelis prohibita cautionem necessariam non adhibuit atque ita infortunio occasionem dedit.

Quare per se restitutioni obnoxius non est, qui contra leges venatur atque in venatione mero casu alterum occidit, si modo imprudentiam et negligentiam non commiserit.

Restitutioni obnoxius est, qui, quum tectum domus suae repararet, et cautelam sive ad praecavendos casus sive ad monendos praetereuntes omisisset, tegulam fortuito delapsam, alterius vulnerationis vel necis causa fuit.

2. Qui crimen committit, quod praevidet, vel etiam optat, fore ut alteri imputetur atque gravem poenam attrahat: illi non tenetur istud damnum reparare, nisi vere aliquid fecerit, quod natura sua in alterum suspicionem criminis commisi converteret. Alias enim crimine suo non causa est, sed occasio tantum damni alterius. Si vero positiva fraude in alterum suspicionem convertit, videndum est, num illa fraus prudenter movere potuerit, ut alterum pro reo haberent et punirent. Quodsi factum est, excitatio suspicionis fuit causa damni efficax; si alii vero temere alterum condemnaverunt, iterum solam occasionem damni habemus. Fateor autem, aliquando difficillimum esse discernere, utrum occasio tantum damni adsit, an vera et efficax causa. Aliqua exempla subjiciam, quae aliquatenus rem declarabunt; alia procedente tractatu occurrent.

980 A. Titus furatur magnam pecuniae summam; quo melius a se suspicionem avertat, coram janua Caji aliquot nummos projicit: qui eos inventos retinet et abscondit, atque suspicione et inquisitione facta, propter inventos nummos, quos dominus laesus pro suis agnovit, tamquam totius furti reus punitur. — Illa nummorum projectio, si sola est (aliter, si accedunt adjuncta), non est sufficiens causa, quod Cajo furtum imputetur, neque eorum apud Cajum inventio: Titus *occasionem* quidem posuit, ob quam Caju hoc damnum incurrerit, non causam; et, si iudices fortasse levius contra Cajum sententiam dixerint, hi causa sunt, non Titus; causat vero semper damna suspicionis ejusque non ita levis, proin illa reparationi sunt obnoxia.

B. Lucius, quum audivit, beneficium certum vacare, statim per literas petitorem existit. Cnejus curiositate ductus intercipit literas, lectas statim iterum expedit, ita ut transmissio nullam moram passa sit; verum quum hoc modo de vacante beneficio certior factus esset, simul cum Lucio petit beneficium et sibi obtinet. —

Cnejum complures scriptores a damni Lucio illati reparatione excusant, quum ignorantia facti illius publici, i. e. beneficium vacare, fuerit per accidens, atque beneficii consecutio orta sit per se ex jure petendi, quod etiam Cnejus habuerit, per accidens ex literis injuste apertis: Reuter III. n. 334. Verum si propter interpositam moram literae non tam cito expeditae essent, atque haec mora causa fuisset, cur Lucius ab altero praeveniretur, Cnejus omnino *injusta causa* illius damni esset, quod Lucius pateretur; proin obligatio restituendi Cnejo incumberet.

C. Publius spargit falsum rumorem: quo fit, ut Andreas comparatis sibi certi generis mercibus pro lucro, quod speravit, ingens damnum patiatur. Si Publius rumorem sparsit in iis circumstantiis et cum iis fictis indiciis, quae rem sane probabilem redderent, ita ut credi prudenter posset et deberet: *causa* injusta est, cur Andreas damnum incurrerit. Si vero cum illis circumstantiis seu indiciis narrationem protulit, ut eam credi fuerit temeraria levitas: *ocasio* damni fuit, non vera causa; esto, peccaverit graviter contra caritatem, non ita contra justitiam.

Caput III.

De restitutione bonorum fortunae oriunda ex actione damnificante per connexionem cum alio damno seu peccato.

Quasdam actiones, quae ad titulum hinc inscriptum referri possunt, crisi subjecimus *cap. praeced. § 3*, quaestionem tractantes, quid statuendum sit de eo, qui alterum a bono aliquo consequendo avertat seu impediatur. Complures tamen aliae quaestiones discutiendae restant, quae primo et per se aliud virtutis objectum laedunt. Insistendo in ordine decalogi potest nimirum damnum in bonis fortunae conjungi cum laesione justitiae legalis vel obedientiae legibus debitae (contra *quartum* praecceptum), cum laesione in bonis corporis (contra *quintum* praec.), cum laesione castitatis (fornicatione, adulterio contra *sextum* praec.), cum laesione famae (contra *octavum* praec.).

Justitiae legalis laesio, quae damna in bonis fortunae secum trahit, praecipue versatur circa tributa eorumque defraudationem, et circa leges militiam conscriptionemque spectantes.

§ 1.

De tributis eorumque defraudatione.

I. Publica auctoritas jus habet subditis tributa imponendi, quum 981 id necessarium sit ad onera publica ferenda atque finem societatis publicae attingendum. Quare etiam S. Script. admonet: Rom. 13, 7: „Reddite ergo omnibus debita; cui tributum, tributum; cui vectigal, vectigal“.

II. Haec tributorum impositio, quamquam ad legalem justitiam pertinet: tamen, postquam certum tributum cuidam impositum est idque a gubernio exigitur, fisco seu Principi titulo justitiae commutativae tributum illud deberi potest, modo justitiae limites in eo imponendo atque exigendo ne laedantur: quapropter qui in eo defraudat, etiam commutativam justitiam potest laedere atque ad restitutionem teneri; sc. eam re ipsa laedit 1) si tributum justum a se exactum dare declinat,

eoque causa est, cur aut certa persona juridica minus recipiat aut alii plus solvere debeant; 2) si *mediis injustis* utcumque causa est, cur ab aliis plus exigatur, quam justa proportio postulat.

III. Si vero, cui restituendum sit, quaeritur, quando justitia commutativa laesa est, non semper illi, cui tributum competebat, restitutio est facienda, sed ei, qui re ipsa damnum ex defraudatione patitur. Nam plerumque neque fiscus vel Princeps, neque certae causae publicae damnum verum sustinent, sed potius alii subditi, qui, quo minus ab aliis solvitur, eo plus ipsi solvere compelluntur. Quare tunc restitutio facienda generatim ita est, ut conferatur in communem utilitatem vel in pauperes.

IV. Fieri autem potest, ut tributa quaedam non immediate ex justitia commutativa petantur, sed mediate et hypothetice tantum, vid. per modum legis poenalis, ita sc., ut prima solutio non statim immediate et absolute in conscientia debeatur, ille tamen, qui sese subtrahere voluisse deprehenditur, pro poena multo plus solvere cogatur.

V. Quare in tributorum defraudatione obligatio restitutionis non est: 1) si tributa per modum legis poenalis exiguntur; 2) si tributa in se injusta et excessiva sunt; 3) si relative injusta sunt, seu si is, qui defraudavit, hac defraudatione non obstante, tamen secundum aequam cum aliis proportionem ad publica onera conferat vel contulerit.

Haec principia practica explicatione indigent:

982 Nota ad II.: 1. Ut tributa justa fiant, requiritur: 1) ut in eorum impositione distributiva justitia servetur, seu proportio secundum singulorum subditorum conditionem et facultates fiat; quod non omnino exacte et ad amissim fieri potest, at lato quodam modo; 2) ut exigantur ex causa publicae necessitatis et utilitatis¹: ad quam certe etiam pertinet, ut Princeps alique publicae auctoritatis viri secundum suam conditionem vivant et sumptus facere possint. 2. In dubio de tributorum justitia generatim quidem valet axioma: in dubio standum est Superioris praecepto; attamen teste S. Alph. eoque probante, magnus scriptorum numerus ex communi doctrina tenet, si sit omnino probabile, tributa esse injusta, non esse obligationem tributa solvendi, *quatenus* omnino probabiliter justitiae limites excedant. S. Alph. n. 617.

NB. Neque hoc contradicit communi axiomati, quod in dubio Superiori obediendum sit. Nam 1. si injustitia sit *valde probabilis* seu ita proba-

¹ Cf. S. Alph. n. 617; Lugo disp. 36 n. 89 sqq., qui relate ad sua tempora ita dicit:

„Ad hoc (i. e. in dubio de justitia legis legem praesumi debere justam) tamen respondetur, praesumptionem pro Principe et pro lege magnam quidem esse, quando tamen non sunt circumstantiae, quae praesumptionem illam magna ex parte extenuent, prout sunt in casu tributorum, in quibus experientia constat, multa tributa de facto injusta a probis et prudentibus censi. . . . Non est ergo praesumptio illa ita fundata in hoc casu, ut dubium valeat expellere, quum tot gravissimi doctores dicant, pauca esse tributa, in quibus conditiones omnes ad eorum justitiam necessariae de facto concurrant: quod tamen dictum in universum non probat. — Legi meretur etiam ib. n. 21.

bilis, ut praesumptio, quae in favorem Superioris est pro praecepti justitia, elidatur: a permultis negatur obligatio obedientiae in quolibet praecepti genere; 2. si praeceptum in notabile subditi damnum est, etiam facilius probabilis injustitia subditum a stricta obligatione liberat.

Ad IV. 1. Tributa indirecta seu vectigalia ex multorum opinione⁹⁸³ imponuntur per modum legis poenalis, idque colligunt tum ex muleta seu poena *exorbitante*, qua, qui in eorum defraudatione deprehenduntur, affici consueverunt, tum ex communi hominum interpretatione et acceptance.

2. Alii autem, qui contradicunt, id saltem facile fatentur:

1) tributa illa indirecta, quatenus a pauperibus circa res usu necessarias exigantur, merito objective injusta censi; 2) imo generatim vectigalia, quatenus ab aliquo ex rebus ad proprium usum destinatis exigantur, ex consuetudine non ita obligare, ut ille teneatur ad res istas sponte declarandas.

3. Attamen ii, qui sibi eam quasi artem assumunt, ut in defraudandis vectigalibus incumbant, si minus laesae justitiae commutativae immediate rei sint, saltem propter alia adjuncta a gravi, imo gravissimo peccato vix excusantur, quum 1) ipsi se gravissimo periculo exponant; 2) quum injuste sese parent ad defensionem etiam cruentam contra custodes ministrosque publicos, qui vectigalibus ad confinia regionum exigendis praepositi sunt.

Ad V. 1. Alia tributa directa ad normam poenalis legis consi-⁹⁸⁴derari generatim non possunt.

2. Attamen qui in declarandis bonis suis pretioque aedium aliarumque rerum etiam multum infra rerum valorem haerent, e. g. $\frac{1}{4}$ vel $\frac{1}{3}$ infra verum valorem pretium declarandum deprimunt, non statim injustitiae rei et restitutioni obnoxii sunt; sed praeter alias causas videndum est, num talis pretii indicati depressio communiter etiam ab aliis fieri consueverit. Quod si fit, proportio in solvendis tributis jam servatur; neque fiscus vel Princeps necessariis tributis carebit, quum et tanta sint tributa, et quasdam artes a subditis adhiberi ad leges tributarias eludendas, satis sciatur.

3. Nihilominus, quando juramentum exigitur, quo affirmari debeat, omnia rite esse declarata, neque quidquam suppressum; rebus celandis valore infra infimum deprimendo religio juramenti graviter laeditur, nisi forte certo constet de tributis injustitia ac proinde de *illegitima juramenti exactione* atque modus respondendi talis eligatur, ut restrictioni non pure mentali sit locus.

4. Imo si etiam sine juramento valor rerum declarandarum nimis deprimatur neque aliunde proportionata solutio a defraudatore fit, neque satis probabiliter de tributorum injustitia constat: illa defraudatio ab injustitia immunis non erit¹, ac propterea restitutionis obligationem inducit aut erga

¹ Marres I. n. 197 sqq. putat, non justitiam commutativam, sed legalem laesam esse, eo quod *ius strictum* fisco oriatur solum postquam commissarius regius quotam definiverit atque solvendam civi imposuerit, atque in hunc sensum explicat, quae etiam Schwane § 42, Pruner p. 366 (382) docent, de obligatione obedientiae, qua cives quoad tributa teneantur: at eandem obligationem, eamque per se gravem, statuit sive quoad directa sive quoad indirecta tributa.

Verum si tandem stricta legalis justitiae obligatio fuerit declarandi valoris bonorum (quod, si de vectigalibus agitur, sitne satis secundum leges Neerlandi-
Lehmkuhl, Theol. mor. I. Edit. 4.

fiscum aut in publicam utilitatem vel erga pauperes secundum ea, quae n. III. indicavi.

985 5. In tributis quidem indirectis, quando sine injustitia viam evadendi quaerere licet, non habentur pro injusta fraude haec: attentionem custodum praeverti; simpliciter interrogatum respondere, se nihil habere declarandum: (neque ipsi custodes in rebus minoris momenti adeo exacte inquirere tenentur, imo recte transmittunt eos, a quibus vectigal exigi valde probabiliter injustum fuerit, v. g. pauperes).

Est autem injustitia, sive de indirectis sive de directis tributis agitur:

a) ministros in officio constitutos corrumpere aut inducere, ne fungantur suo munere (nisi forte tributum valde probabiliter injustum sit, at ne tum quidem licet ministros inducere, ut contra suam conscientiam delinquant);

b) positiva fraude ministros impedire, quominus inquirent de rebus tributo obnoxiiis, causando jacturam temporis atque serio contestando, nihil tributis obnoxium adesse;

c) vel etiam jurejurando id affirmare;

d) a fortiori aerarium ita defraudare, ut aerario praepositus ad damnum subeundum cogatur.

6. Erga eos, quibus certa vectigalia a gubernio locata sunt, non est alia neque major obligatio solvendi, quam erga ipsam rem publicam; quando igitur ille status rerum est, ut erga rem publicam vel fiscum justitia non laederetur, neque erga eum, cui jus vectigalium cesserunt, justitia violatur. Nam non est plus juris translatum, quam quod a republica vel fisco habebatur.

7. Quod autem ministros attinet, qui secundum leges tributa exigunt, tamdiu possunt exigendis tributis cooperari, quamdiu de injustitia tributi iis certo non constat; imo generatim, si juramento sese adstrinxerunt, ita agere debent, cum hoc tamen moderamine, quod in singularibus circumstantiis, quae tributum in se non injustum redderent valde probabiliter injustum, ex rationabili legis interpretatione benignius agere possint.

§ 2.

De militia atque conscriptione, cui aliquis se subducatur.

986 I. Ad militiam non tenentur vi justitiae commutativae, nisi milites conducti. Quare ab aliis, qui se subducunt, per se solum laeditur justitia legalis atque obedientia legibus debita, si justae fuerint; potest autem per accidens justitia commutativa laedi erga alios, qui loco eorum, qui se subduxerunt, assumuntur.

II. Ut aliquis per justitiam legalem ad militiam sive conscriptionem sequendam teneatur, necesse est, ut lex conscriptionis sit justa: justa autem est in genere, si adest necessitas belli justae atque necessaria ad illud praeparatio.

Contra certos autem juvenum ordines, si ipsi quoque ad militiam sequendam cogantur, injustitia eo ipso committitur; ejusmodi sunt clerici et communiter etiam ii, qui familiae alendae prorsus sunt necessarii.

cas, aliis judicandum remitto), mediate saltem laeditur justitia commutativa ab eo, qui jussus verum valorem non declaraverit: siquidem eo fine jussio eaque legitima fit, ut fiscus taxam lege statutam possit acquirere. Quare via haec, quam doctus ille scriptor tenet, satis apta non est ad negandum restitutionis onus.

III. Qui igitur juste ad militiam conscripti, postea desertores existunt, per se ad castra redire tenentur ex justitia legali, imo si libero contractu se locaverunt, ex commutativa justitia; quibus adde obligationem religionis ex juramento praestito: attamen per accidens excusari possunt; — quae causae excusantes quousque et quando existant, confessarii est expendere —, scilicet:

1) propter gravissimam poenam, qua plecterentur, si redirent;

2) si in bello injusto militare coguntur, non solum non tenentur redire, sed potius tenentur aufugere (cf. quae dicta sunt in praec. 5. de cal. de bello);

3) si in castris aut inter sodales graviori animae periculo exponuntur, quod nequeunt remove, aut si de cura animarum non est provisum, per se aufugere licet, vel imo fieri potest, ut propter nimiam fidei et morum pericula aufugiendi obligatio oriatur. Simul tamen considera, num aufugiendo non gravioribus etiam animae periculis, id quod potest accidere, exponantur.

Quid autem de obligatione restituendi dicendum sit, quam aliqui sustinere conantur propterea, quod loco desertorum alii juvenes ad militiam trahantur, disce ex iis, quae n. V. dicturi sumus.

IV. Qui in iis locis, ubi obligationi militiae per alterum militem substitutum satis fieri potest, pretio conducti sunt pro altero, si militiam deserunt atque ita eum, qui eos conduxit, in periculum subeundae militiae conjiciunt, ad restitutionem tenentur 1) saltem pretii accepti, si putant se propter condiciones non praevisas posse contractum locationis juste rescindere; 2) alias ne haec quidem restitutio sufficere videtur, sed ejus mensura potius secundum illud damnum determinanda est, quod qui conduxerat, subire tenetur.

V. Qui autem ad conscriptionem vocati artibus vel fraudibus 987 utuntur, ut immunes evadant, aliquo modo in causa esse possunt, cur ipsorum loco alii assumantur, qui alias sorte liberi exstitissent. Quaestionem igitur de peccaminositate in genere hic plane relinquo, et solam quaestionem *justitiae commutativae* et — quae inde sequitur — *restitutionis* respicio. Quae quum satis difficilis poenitenti sit: stricti juris limites accurate perpendendi sunt, ne plus oneris a confessario imponatur, quam plane imponi debeat. In hunc finem pro ultimo casu notanda videntur sequentia:

1. Ad restitutionem non tenentur, si omnes juvenes apti ad militiam assumuntur, quia ex fraude illa nemo damnum passus est.

2. Neque tenentur ad restitutionem, si lex militiae injusta est, sive lex in genere injusta est, sive ob specialem rationem injusta evadit erga eum, qui arte se subtrahit, nisi forte contra alterum juvenem aliquis mendacium damnosum fraudemve commisisset atque ita causa foret, cur ille alias immunis remansurus nunc ad militiam assumeretur. — Nam ad id, ut sese subducatur, sane jus habet. Si autem ad illum effectum jus habet, alium effectum, a lege vel officialibus alterum assumptum iri, permittit, non causat, nisi ipsius actio contra illum ipsum dirigatur. Ergo peccare potest ratione *mediorum*, quae adhibet, sed non ratione *effectus*, quod sese liberat.